

TÁRSADALOMFÖLDRAJZI FOLYAMATOK
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN: PROBLÉMÁK,
TENDENCIÁK, IRÁNYZATOK

Nemzetközi földrajzi konferencia
Beregszász, 2020. március 26–27.

Tanulmánykötet

1. kötet

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ
В СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ: ПРОБЛЕМИ,
ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ

Міжнародна наукова географічна конференція
Берегове, 26–27 березня 2020 року

Збірник наукових робіт

Том 1

HUMAN GEOGRAPHICAL PROCESSES
IN EAST CENTRAL EUROPE: PROBLEMS,
TENDENCIES AND TRENDS

International Geographical Conference
Berehove, March 26–27, 2020

Selected papers

Volume 1

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

**TÁRSADALOMFÖLDRAJZI FOLYAMATOK
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN: PROBLÉMÁK,
TENDENCIÁK, IRÁNYZATOK**

Nemzetközi földrajzi konferencia
Beregszász, 2020. március 26–27.

Tanulmánykötet

1. kötet

„RIK-U” Kft.

Ungvár

2020

УДК (ЕТО): 911.3(4-11)(4-191.2)
T– 32

A kétkötetes kiadvány a Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 2020. március 26–27-re tervezett, de a koronavírus-járvány miatt bevezetett karantén következtében elhalasztott *Társadalomföldrajzi folyamatok Kelet-Közép-Európában: problémák, tendenciák, irányzatok* című nemzetközi földrajzi konferenciára beküldött előadások anyagát tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Részlege és Földtudományi és Turizmus Tanszéke közreműködésével.

Szerkesztőbizottság: *Berghauer Sándor, Dávid Lóránt Dénes, Dnyisztrjanszkij Miroszlav, Fodor Gyula, Gergely Livia, Gönczy Sándor, Izsák Tibor, Mocá Andrij, Molnár D. István, Molnár József, Nagy Tibor, Oláh Natália, Papp Géza, Sass Enikő, Sesuka Halina, Tóth Attila, Vince Tímea, Virván Olga*

Műszaki szerkesztés: *Dobos Sándor*

Tördelés: *Dobos Sándor, Orbán Melinda, Tótin Viktória*

Korrektúra: *Kordonec Oleksandr, Pusztai-Tárczy Beatrix, Sin Edina, Vrabely Tamás*

Borítóterv: *Molnár D. István*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek: *Orosz Ildikó, Dobos Sándor*

A kötetben található tanulmányokat
a nemzetközi földrajzi konferencia Tudományos Tanácsa lektorálta.

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A kiadvány tartalmát az „Unicheck”
online plágium-ellenőrző program segítségével ellenőriztük.

**A konferenciát és a kiadvány megjelenését
Magyarország kormánya, továbbá a Nemzetstratégiai Kutatóintézet támogatta:**

Kiadó és nyomdai munkák: „RIK-U” Kft.
88 000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua
Felelős vezető: Sztanyisevszkij Jevgen

ISBN 978-617-7868-12-4
ISBN 978-617-7868-13-1 (T. 1)

© A szerzők, 2020
© A szerkesztőbizottság, 2020
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2020

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ

**СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ
В СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ: ПРОБЛЕМИ,
ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ**

Міжнародна наукова географічна конференція
Берегове, 26–27 березня 2020 року

Збірник наукових робіт

Том 1

ТОВ «РІК-У»

Ужгород

2020

УДК: 911.3(4-11)(4-191.2)
Т– 32

Двотомний збірник містить матеріали доповідей міжнародної наукової географічної конференції *Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями*, яка мала відбутися 26–27 березня 2020 року в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці ІІ (м. Берегове), однак через епідемію коронавірусу та запровадження карантину була відкладена.

Підготовлено Видавничим відділом спільно з кафедрою географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

Редакційна колегія: *Олександр Бергхауер, Лорант-Дейнеш Давід, Мирослав Дністрянський, Дюло Фодор, Лівія Гергей, Шандор Генці, Тібор Іжак, Андрій Моца, Стефан Молнар Д., Йосип Молнар, Тібор Нодь, Наталія Олаг, Гейзо Папп, Еники Шаш, Галина Щука, Атілла Товт, Тімео Вінце, Ольга Вірван*

Технічне редагування: *Олександр Добош*

Верстка: *Вікторія Товтін, Мелінда Орбан, Олександр Добош*

Коректура: *Беатрікс Пустой-Гарці, Едіна Шін, Олександр Кордонець, Томаш Врбель*

Обкладинка: *Стефан Молнар Д.*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр “Опацої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ*

Відповідальні за випуск: *Ільдико Орос, Олександр Добош*

Матеріали видання рецензовані Науковою радою міжнародної наукової географічної конференції.

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Матеріали збірника були перевірені на наявність збігів і запозичень сервісом «Unicheck».

Проведення конференції та друк видання здійснено за підтримки уряду Угорщини й Інституту національних стратегічних досліджень:

Видавництво та поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»
вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua
Генеральний директор: Євген Станішевський

ISBN 978-617-7868-12-4

ISBN 978-617-7868-13-1 (Т. 1)

© Автори, 2020

© Редакційна колегія, 2020

© Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, 2020

FERENC RÁKÓCZI II TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN
COLLEGE OF HIGHER EDUCATION

**HUMAN GEOGRAPHICAL PROCESSES
IN EAST CENTRAL EUROPE: PROBLEMS,
TENDENCIES AND TRENDS**

International Geographical Conference
Berehove, March 26–27, 2020

Selected papers

Volume 1

“RIK-U” LLC
Uzhhorod
2020

УДК (UDC): 911.3(4-11)(4-191.2)
T– 32

The two-volume publication contains the speeches submitted for the international geographical conference under the title *Human geographical processes in East Central Europe: problems, tendencies and trends* that was to be held in Berehove, at Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education on 26–27 March 2020, but was postponed due to the quarantine preventive measures introduced as a result of coronavirus epidemic.

Prepared at the Publishing Department of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education in cooperation with the Department of Geography and Tourism

Editorial Board: *Sándor Berghauer, Lóránt Dénes Dávid, Myroslav Dnistrians'kiy, Gyula Fodor, Lívia Gergely, Sándor Gönczy, Tibor Izsák, Andriy Motsa, István Molnár D., József Molnár, Tibor Nagy, Natália Oláh, Géza Papp, Enikő Sass, Halyna Shchuka, Attila Tóth, Tímea Vince, Olga Virván*

Technical editing: *Sándor Dobos*

Page proof: *Melinda Orbán, Sándor Dobos, Viktória Tótin*

Proof-reading: *Beatrix Pustai-Tárczy, Edina Sin, Oleksandr Kordonec, Tamás Vrabely*

Cover design: *István Molnár D.*

Universal Decimal Classification (UDC): *Apáczai Csere János Library of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

Responsible for publishing: *Ildikó Orosz, Sándor Dobos*

The research papers of the volume were proofread by the Scientific Council of the international geographical conference.

Authors are responsible for the content of the research papers.

The content of the research papers was checked by Unicheck Plagiarism Checker Service and Plugin.

**The conference and the publication of the research papers
sponsored by the government of Hungary and the Research Institute for National Strategy:**

Publishing and printing: "RIK-U" LLC
Gagarin Street 36, 88 000 Uzhhorod, Ukraine. E-mail: print@rik.com.ua
Responsible manager: Jevgen Stanyisevskiy

ISBN 978-617-7868-12-4

ISBN 978-617-7868-13-1 (T. 1)

© Authors, 2020

© Editorial Board, 2020

© Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2020

TARTALOM / ЗМІСТ / CONTENT

1. KÖTET / ТОМ 1 / VOLUME 1

ELŐSZÓ	23
ПЕРЕДМОВА.....	24
PREFACE	25
ПЕРЕДМОВА.....	26
ELŐSZÓ	27
PREFACE	28
<i>Plenáris előadások / Пленарні доповіді / Plenary Presentations .....</i>	<i>29</i>
Маруняк Є. О.: РЕГІОНАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: ПОШУК БАЛАНСУ	31
Мезенцев К. – Провотар Н.: НЕОДНОЗНАЧНІ ПРИМІСЬКІ ПРОСТОРИ: РОЗШИРЕННЯ ЧИ ЗВУЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННИХ ПРАКТИК?	41
Руденко Л. Г. – Дронова О. Л.: ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НАПРЯМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ І ЗАВДАННЯ ГЕОГРАФІЇ	47
<i>Népesség- és társadalomföldrajz / Географія населення та соціальна географія / Population and Social Geography .....</i>	<i>53</i>
Bagdi, Róbert: ETHNIC MINORITIES AND THEIR LANGUAGE IN HUNGARIAN COUNTY SEATS – THE CENSUS OF 2011	55
Berki, Márton – Sivadó, Brigitta: SECULARIZATION OR A RELIGIOUS REVIVAL? – RELIGIOSITY IN DUNAÚJVÁROS AND KAZINCBARCIKA DURING AND AFTER SOCIALISM.....	65
Dancs György: DEMOGRÁFIAI HELYZETKÉP ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON AZ 1831-ES KOLERA-JÁRVÁNY IDEJÉN.....	73

<i>Дністрянський М. С.:</i> ОСНОВНІ ЕТАПИ ЗАСЕЛЕННЯ ГИРСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....	83
<i>Dusek Tamás:</i> AZ OKOSVÁROSOK KOMPLEX MUTATÓSZÁMAINAK TARTALMI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI.....	91
<i>Egri Zoltán – Uzzoli Annamária:</i> AZ EGÉSZSÉGEGYENLŐTLENSÉGEK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI EGYENLŐTLENSÉGEKKEL MAGYARORSZÁGON.....	99
<i>Fabula, Szabolcs – Ilcsikné Makra, Zsófia – Pál, Viktor – Lados, Gábor – Boros, Lajos:</i> MIGRATION INTENTIONS AND MOTIVES OF HEALTH WORKERS AND MEDICAL STUDENTS – A COUNTRY CASE STUDY FROM HUNGARY	107
<i>Гукалова І. В.:</i> ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ ОСМИСЛЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ	115
<i>Гаврилюк О.:</i> СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ У РАДЯНСЬКОМУ РОЗПОДІЛІ ЖИТЛА – ВІД СТАЛІНІЗМУ ДО РОЗВИНЕНОГО СОЦІАЛІЗМУ. РЕЗУЛЬТАТИ ПОЛЬОВОЇ РОБОТИ У МІСТІ ДНІПРО [ЕКС ДНІПРОПЕТРОВСЬК], УКРАЇНА	123
<i>Лейберюк О. М.:</i> МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТОРОВИХ БАЗ ДАНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НАСЕЛЕННЯ.....	133
<i>Molnár D. István:</i> A KÖZIGAZGATÁSI TÉRFELOSZTÁS VÁLTOZÁSAI KÁRPÁTALJÁN UKRAJNA FÜGGETLENNÉ VÁLÁSÁT KÖVETŐEN.....	139
<i>Molnár József:</i> MÓDSZEREK A NÉPESSÉG ELHELYEZKEDÉSE, ILLETVE A NÉPSŰRŰSÉG TÉRKÉPI ÁBRÁZOLÁSÁRA – KÁRPÁTALJA PÉLDÁJÁN.....	147
<i>Obádovics Csilla:</i> NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK KÜLÖNBSEGEI A KÁRPÁT-MEDENCE NÉHÁNY ORSZÁGÁBAN	157
<i>Patkós Csaba – Tóth Antal:</i> MAGYAR FIATALOK MIGRÁCIÓJA EMPIRIKUS KUTATÁSOK TÜKRÉBEN	167

Підгрушній Г. П. – Сікорська Л. Б.: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ МІСТ УКРАЇНИ	177
Поливач К. А.: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО КАРКАСУ УКРАЇНИ	185
Пугач С. О. – Мезенцев К. В.: ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	193
Rigóczy Csaba: A VÁROSI OTTHON-ATTITÚD VIZSGÁLATA	201
Siskáné Szilasi Beáta – Halász Levente: A KELET- ÉS KÖZÉP-EURÓPAI GAZDASÁGI ALAPÚ KIVÁNDORLÁS MINT ÉLETSTRATÉGIA – A SZUBJEKTÍV JÓL-LÉT SZINTJEI KÜLFÖLDÖN.....	211
Tolnai Gábor: KELET-KÖZÉP-EURÓPAI FŐVÁROSOK VÍZPARTI MEGÚJULÁSA BUDAPEST, BELGRÁD ÉS KIJEV PÉLDÁJÁN	221
Tuza Benedek: BELSŐ-ERZSÉBETVÁROS TÁRSADALMI KONFLIKTUSAI	231
Veselicz Adél: A LEADER HELYI AKCIÓCSOPORTOK MŰKÖDÉSÉNEK VIZSGÁLATA TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGI INDEXEK SEGÍTSÉGÉVEL.....	241
Вірван О. О.: ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ ДЕПУТАТСЬКИХ КОРПУСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ	251
<i>Régiók és határok / Regioni та кордони / Regions and Borders.....</i>	257
Bodó, Pál Bence: EXTERNAL DEBT ACCUMULATION IN KYRGYZSTAN.....	259
Csernicskó István: HOL A HATÁR, AVAGY MEDDIG TART EGY NYELVTERÜLET? EGY DIALEKTUSKONTINUUM ÖNÁLLÓ NYELVEKRE OSZTÁSÁNAK PROBLÉMÁI.....	269
Elekes Tibor – Szilágyi Ferenc: A HABSBERG BIRODALOM TÉRSZERVEZÉSI KÍSÉRLETEI DÉLKELET-ERDÉLYBEN	279

Hajdú Zoltán: TÉRKÖZÖSSÉGI, ÉRDEKKÖZÖSSÉGI, „SORS-KÖZÖSSÉGI” ÁLLAMCSOPORTOK FORMÁLÓDÁSA AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI TÉRSÉGÉBEN.....	289
Kozma, Dorottya Edina: COMPOSITE SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS IN CASE OF 28 EUROPEAN UNION MEMBER STATES.....	299
Кравцова І. В.: ГЕОГРАФІЧНИЙ ФЕНОМЕН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	309
Szabó Pál: FOGYASZTÁSFÖLDRAJZI DIMENZIÓK A POSZT-SZOCIALISTA TÉRSÉGBEN	317
Склярська О. І.: ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ У ПРИКОРДОННИХ ЕТНІЧНО НЕОДНОРІДНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ.....	327
<i>Nemzeti kisebbségek által lakott térségek társadalmi és gazdasági pozíciói Kelet- és Közép-Európában / Соціальні та економічні позиції регіонів із компактним проживанням національних меншин у Східній та Центральній Європі / Social and Economic Positions of the Regions Inhabited with Ethnic Minorities in Central and Eastern-Europe .....</i>	335
Körmöczi Gábor: A NÉPI KULTÚRA TÁMOGATÁSPOLITIKÁJÁNAK TERÜLETI ASPEKTUSAI MAGYARORSZÁGON ÉS ROMÁNIÁBAN A CSÓRI SÁNDOR ALAP FINANSZÍROZÁSAINAK TÜKRÉBEN	337
Linc Annamária: A MAGYAR–UKRÁN HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSEK LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI.....	347
Samu István – Kulcsár László: ÖSSZENŐ, AMI ÖSSZETARTOZIK. A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATOK REKONSTRUKCIÓJA KÉT IPOLY MENTI FALUBAN A FOLYÓ SZEMKÖZTI OLDALÁN	355
Szalkai Gábor: SZIMBOLIKUS HARCOK A KÁRPÁTOK ÁTJÁRÓIBAN.....	365
Tőzsér Anett: A MAGYAR TURIZMUS KÁRPÁT-MEDENCEI SZINTŰ KITERJESZTÉSÉNEK INDOKOLTSÁGA ÉS LEHETŐSÉGEI.....	373

2. KÖTET / TOM 2 / VOLUME 2

<i>Turizmus / Туризм / Tourism</i>	407
Алієв В. В.: СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	409
Аріон О. В. – Бричук М. С.: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МИС- ЛИВСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	415
Чернишова Т. М.: SWOT-АНАЛІЗ ТА СТРАТЕГІЧНІ АЛЬ- ТЕРНАТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	425
Elekes Tibor – Kápolnási Zsolt: AZ AGYAGFALVA EMLÉK- HÁZ IDEGENFORGALMI JELENTŐSÉGE, OKTATÁ- SI-NEVELÉSI LEHETŐSÉGEI.....	431
Gyuricza László – Szabó Balázs Attila: A MAGYARORSZÁ- GI SKANZENEK IDEGENFORGALMI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA.....	437
Kalmárné Rimóczi Csilla – Bakos Róbertné: AZ ONLINE KOM- MUNIKÁCIÓ JELENTŐSÉGE AZ UTAZÁSI DÖNTÉ- SEKBEN.....	447
Калмикова І. С. – Меліх О. О. – Меліх Т. Г.: СОЦІАЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ.....	457
Kampó Ildikó: AZ EU-S TURISZTIKAI FEJLESZTÉ- SI PROGRAMOK MEGJELENÉSE KÁRPÁTALJA HEGYVIDÉKI TERÜLETEIN.....	465
Kátay Ákos: A GLOBÁLIS SZÁLLODAVÁLLALATOK TER- JESZKEDÉSI AKTIVITÁSA ÉSZTORSZÁG, LETT- ORSZÁG, LITVÁNIA, BELARUSZ, UKRAJNA ÉS MOLDOVA FŐVÁROSAIBAN.....	475
Kóródi, Márta – Mondok, Anita – Szabó, Attila: THE AWARE- NESS AND ACCEPTANCE OF THE TOURISM BRAND “HEART OF THE HUNGARIAN GREAT PLAIN” AND ITS ATTRACTIONS.....	485
Lontai-Szilágyi Zsuzsanna – Oláh Natália – Tóth Nikoletta Marian- na – Gönczy Sándor: KERESLETELEMZÉS A MAGYAR- ORSZÁGRÓL A KÁRPÁTALJAI BEREGVIDÉKRE ÉRKEZŐ TURISTÁK KÖRÉBEN.....	495

<i>Máltesics Péter – Varjas János: AZ INTERAKTÍV TANULÁS ÖSVÉNYEIN. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI GEOPARKOK OKTATÁSI MEGOLDÁSAI.....</i>	505
<i>Машіка Г. В.: АТРАКЦІЯ ЯК ДОМІНУЮЧА СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ .....</i>	515
<i>Mátyás Szabolcs – Tokodi Panna: A TURIZMUSBIZTONSÁG EGYES ÖSSZETEVŐINEK VIZSGÁLATA A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN .....</i>	523
<i>Меліх О. О. – Калмикова І. С. – Меліх Т. Г.: НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ СФЕРУ ТУРИЗМУ .....</i>	533
<i>Mondok, Anita – Szüle, Picabo Heder: ADULTS-ONLY HOTEL – A POTENTIAL SPECIALIZATION FOR SUCCESS? .....</i>	539
<i>Осінчук А. С.: ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....</i>	549
<i>Пацюк В. С. – Герасімова С. В.: РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ.....</i>	557
<i>Papp Géza: A KÉZMŰVES TERMÉKEK IRÁNTI KERESLET KÁRPÁTALJA FESZTIVÁLJAIN .....</i>	565
<i>Sass Enikő – Berghauer Sándor: HELYZETKÉPAZ EGÁNEDE KÁRPÁTALJAI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI PROGRAM TURIZMUSRA GYAKOROLT HATÁS AIRÓL .....</i>	575
<i>Sütő László – Baranyi Kinga – Baráz Csaba – Holló Sándor – Homoki Erika – Cs. Nagy Ádám – Gasztonyi Éva: A BÜKK-VIDÉK GEOPARK FÖLDTUDOMÁNYI ÉRTÉKEINEK ÉRTÉKELÉSE .....</i>	585
<i>Ситник О. І. – Хлевнюк О. Я. – Працьовитий М. М.: НЕПЕВНЕ МАЙБУТНЄ ЧИ ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ВУЗЬКОКОЛІЙКИ .....</i>	595
<i>Смирнов І. Г.: ВОЄННИЙ ТУРИЗМ: ГЕТЬМАН П. КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ ЯК ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЛОГІСТ.....</i>	605
<i>Tarpai József: A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖZÖSSÉG MEGMARADÁSÁT SZOLGÁLÓ KULTURÁLIS ÉS TURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK AKTUÁLIS PÉLDÁI .....</i>	613

Уварова Г. Ш.: ФЕСТИВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ГЕОГРАФІЯ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	621
Щука Г. П. – Сокол Т. Г.: МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ТУРИЗМІ: ПОТРЕБИ ТА МОЖЛИВОСТІ	629
<i>Környezeti problémák / Проблеми довкілля / Environmental problems.....</i>	635
Apró Anna: SZEMPONTOK A FÉNYSZENNYEZÉS OKTA- TÁSÁHOZ A TANTERVI SZABÁLYOZÁS VONAT- KOZÁSÁBAN	637
Csoma Zoltán – Háger Krisztián – Csoma Zsuzsanna: A VÉRKE CSATORNA ÜLEDÉKÉNEK NEHÉZFÉM-SZENNYE- ZETTSÉGE	643
Dobó Marianna: A VÁLTOZÁSKEZELÉSI MÓDSZERTAN ALKALMAZÁSÁNAK PROBLEMATIKÁJA A VÉ- DELMI IGAZGATÁS TÉRSÉGI TERVEZÉSÉBEN	651
Hafenschner, Viktória Priscilla – Jankó, Ferenc: ENVIRON- MENTAL CONTROVERSY ON THE GABCIKOVO- NAGYMAROS WATER DAM, THE DANUBE RIVER. THE ASPECTS OF HUNGARIAN SCIENCE	659
Hardi Tamás – Hegyiné Bolla Katalin: A SZUBURBANIZÁ- CIÓ KÖRNYEZETÁTALAKÍTÓ SZEREPE A GYŐRI AGGLOMERÁCIÓBAN	667
Гінзула М. Я. – Смілик О. В. – Тесьолкіна Т. С.: АНАЛІТИ- КА СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ МЕНЕДЖМЕН- ТУ ВОДНОГО СЕКТОРУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	675
Ігнатишин В. В. – Іжак Т. Й. – Ігнатишин М. Б.: МОНІТО- РИНГ ГЕОДИНАМІЧНОГО СТАНУ ЗАКАРПАТСЬ- КОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОГІНУ	683
Ігнатишин В. В. – Вербицький С. Т. – Ігнатишин А. В.: ГЕО- ФІЗИЧНІ ПОЛЯ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З ЕКОЛОГІЧНО НЕ- БЕЗПЕЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ НА ЗАКАРПАТТІ.....	691
Kajati, György – Németh, Mercédesz: THE ROLE OF LOCAL PRODUCTS IN EDUCATION AND THE ERASMUS+ PROGRAM	699

<i>Kályko A. – Bászjuk T. – Cselle D. – Napcsák I.:</i> A POLISSZJAI-ALFÖLD FOLYÓINAK JELENLEGI ÁLLAPOTA ÉS KÖRNYEZETI PROBLÉMÁJA.....	707
<i>Лісовський С. А.:</i> РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У ВПРОВАДЖЕННІ ПРОЦЕДУРИ СЕО ПРИ РОЗРОБЦІ ПЛАНІВ ПРОСТО-РОВОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	713
<i>Solymos Karolina – Csoma Zoltán:</i> AKÁRPÁTALJAI-ALFÖLD TALAJAI FELVEHETŐ MIKROELEM-TARTALMÁNAK ÉS -ELLÁTOTTSÁGÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA ELTÉRŐ HATÁSMECHANIZMUSÚ KIVONÓSZEREKBEN.....	723
<i>Vince Tímea – Csoma Zoltán – Molnár D. István – Gönczy Sándor:</i> A FELSZÍNI VIZEK NEHÉZFÉM-TARTALMÁNAK VIZSGÁLATA A NAGYMUZSALYI ARANYBÁNYA MEDDŐINEK KÖRNYEZETÉBEN	731

FOGYASZTÁSFÖLDRAJZI DIMENZIÓK A POSZTSZOCIALISTA TÉRSÉGBEN

Szabó Pál

*Eötvös Loránd Tudományegyetem
szpkact@caesar.elte.hu*

Abstract

DIMENSIONS OF THE GEOGRAPHY OF CONSUMPTION IN THE POST-SOCIALIST AREA

Szabó, Pál

In this study, we attempt to shed light on the characteristics of the post-socialist area in the current dimension of the geography of consumption, with particular reference to the food consumption and retail. The territorial issue of the phenomenon of consumption has become complex in the post-socialist region: on the one hand, despite the 30 years after the change of regime, there are still signs of their isolation, however; the resemblance to the southern peripheries is also present in some dimensions of consumption, on the other hand, while the post-socialist bloc is becoming more diverse in terms of consumption, at the same time, however, global phenomena and technological advances reinforce the standardization of consumption and conditions.

Keywords: *geography of consumption, post socialist countries, food retail*

Bevezetés

A Kelet- és Kelet-Közép-Európában lezajlott rendszerváltozás utáni időszak területi társadalmi, gazdasági folyamatai több szempontból eltértek a kontinens többi térségének jegyeitől. Ez vonatkozik a napjaink egyik kiemelt jelenségére, a fogyasztásra is. E tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy felvillantsuk, hogy az aktuális fogyasztásföldrajzi dimenziókban milyen jellegzetességei vannak a posztszocialista térségnek, különös tekintettel az élelmiszerfogyasztásra és kiskereskedelemre.

Fogyasztásföldrajz

Első lépésben célszerű pozicionálni a fogyasztásföldrajz (geography of consumption) helyét a tudományban. A fogyasztás nem valamilyen egyedülálló és absztrakt jelenség, amelyet pillanatnyi igények vezérelnek, hanem olyan komplex mechanizmus, amely kölcsönhatásban van a társadalmi és térbeli környezetével (Kozák 2010). A fogyasztás jelenségét tudományos oldalról, mindenkori aktuális paradigmái között, a mikroökonómia, a szociológia, a pszichológia, a marketing, a regionális gazdaságtan, a geográfia és a történelemtudomány is vizsgálja. E széles körű érdeklődés fókuszában a jelenség számos dimenziója áll.

A fogyasztó első körben egyetlen személynek tekinthető, akinek a háztartási célú javakkal (termékekkel, szolgáltatásokkal) kapcsolatos viselkedése elemezhető. A fogyasztás pedig egy olyan cselekvés, amely a hi-

ányérzetből származó különböző emberi szükségletek kielégítését célozza (Székely 2011). A közgazdaságtanon belül elsősorban a mikroökonómia vizsgálja ezt, ahol a szükséglet, a jószág, a hasznosság, a telítődés, valamint a jövedelem, az ár, a megtakarítás a meghatározó fogalmak. A fogyasztás azonban nemcsak gazdasági tartalmú jelenség és nemcsak a társadalmi helyzet, jövedelem függvénye, hanem a cselekményre egyaránt hat a fogyasztó értékrendje, szokásai, érzelmi állapota, kulturális közege és egyéb külső befolyásoló tényezők (Hetesi 2004). Emiatt a szociológia és a pszichológia is vizsgálja olyan fogalmakon keresztül, mint hivalkodó fogyasztás, árufetisizmus, szimbolikus érték, jólét-jóllét stb. A fogyasztói kultúrák közötti különbségek jellemzőinek megismerése révén a fogyasztóra való hatás lehetőségeit, a fogyasztás befolyásolását pedig a marketing kezdte el kutatni, és gyakorlati formába önteni a jelenséget a fogyasztási igényt kielégítő gazdasági egységek számára.

A fogyasztás jelensége maga egy földrajzi környezetben zajlik, ahol a fogyasztó és a jószág között fizikai távolság áll fenn, emiatt a fogyasztás regionális gazdaságtani és földrajzi kérdései is elemzések tárgyává váltak, a telephelyválasztástól kezdve a vonzáskörzet, a fogyasztói mobilitás, a szállítási-közlekedési kérdéseken át a területi dimenziókból származó különbségek (fejlett és elmaradott országok, város és falu stb.) feltárásáig. Mindezeket pedig időben visszatekintve is lehet elemezni, történeti fogyasztási kutatások révén (Gyáni 2008). Akár önmagában, akár oly módon, hogy a kortárs fogyasztás tulajdonságai mennyiségileg, minőségileg miben térnek el a korábbi időszakokban előfordulóktól. A jelenségben ezeken túl, átfogóan a szakpolitikai döntéshozatal is érintett, hiszen szabályozókkal képes a piacot befolyásolni, illetve feladata lehet az alapellátáshoz való hozzáférés biztosítása a lakosság számára.

Az elmúlt évtizedekben a fogyasztás mint társadalomtudományi jelenség kutatása jelentősen felértékelődött több új tényező hatására. Ebből három esetben a földrajzi térnek is kitüntetett szerepe van.

A kibontakozó globalizációba illeszkedő transznacionális fogyasztás és kereskedelem révén a fogyasztás földrajzi terei átalakultak és jelentősen kibővültek. A modern, globális fogyasztói gazdaság és a multinacionális vállalatok hatása a helyi rendszerekre mind a keresleti, mind a kínálati oldalon meghatározó vált. Az átalakuló kínálati piac a befogadó országban növelheti a kereskedelem koncentrációját, így számos kis, kevésbé tőkeerős cég megszűnhet, ami a helyi ellátás helyzetét ronthatja (Kartali et al. 2009). A jelenséggel szemben többfelé már fogyasztói, illetve lokális, re-

gionális, akár országos szintű szervezetek válaszreakciói is megjelentek, például a helyi termékek, szolgáltatások preferálása, akár érdekvédelmi szervezetek stb. formájában.

Egy másik, szintén a földrajzi térhez erősen kötődő jelenség, hogy az új digitális lehetőségek, az e-kereskedelem, a webáruházak megreformálták az emberek életmenetét és más fogyasztási közeget teremtettek. Lehetőség van folyamatosan információt keresni, a döntésekhez árosszehasonlító oldalak útmutatását lehet segítségül hívni, a vásárláshoz ki se kell mozdulni otthonról, azaz a vásárlás, a fizetés és a termékhez való hozzájutás kényelmesebbé és egyszerűbbé vált (Fehér 2018). Fontos kiemelni, hogy az internetes lehetőségek a kutatásokban is új lehetőségeket hoztak ezen a téren (kínálati oldal és produktumainak értékelése stb.).

A környezetvédelmi szempontok felerősödtek, s ezzel a fenntartható fogyasztás iránti igény egyre szélesebb körben terjed el. Már 1992-ben, az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia (Rio de Janeiro,) AGENDA 21 dokumentuma önálló fejezetben vázolja fel egy fenntartható fogyasztási modell alapelveit, céljait és eszközeit, benne a környezetkímélő technológiák alkalmazását, illetve a fenntartható termelési és fogyasztási modelleket ösztönzik (Valkó 2003). A fenntartható fogyasztás esetében a helyi termékek fogyasztása, a nagy távolságú kereskedelem visszaszorítása kiemelt fontosságú. Ezek és más tényezők hatására a fogyasztók gondolkodása, magatartási mintája megváltozott, tudatos változtatáshoz vezetett (Töröcsik 2011).

A 20. század végén egyfajta változás történt a földrajzi fogyasztáskutatásban is. Míg kezdetben a gazdasági földrajzból származó megközelítések domináltak, és a látványosabb fogyasztói terekre összpontosítottak, ekkortól már inkább a kulturális és gazdasági megközelítések széles skálája jellemző, amelyek a fogyasztás társadalmi szubjektivitásait és térbeli jegyeit vizsgálják. A kutatók feltárták, hogy a fogyasztási területek hogyan jönnek létre és állnak egymással kapcsolatban a globálistól a lokálisig (Mansvelt 2005).

Mansvelt (2005) szerint a fogyasztásföldrajz kutatási témákban az élelmiszer-árucikkek vizsgálata dominált, majd idővel egyre több árucikk, szolgáltatás bukkant fel, mint például a zene, az egészségügyi szolgáltatások, a tartós fogyasztási cikkek, a drogok és az alkohol, valamint a ruházati cikkek, divat. Változás az is, hogy a fogyasztói gyakorlatokkal kapcsolatos kutatásokba a vásárláson, megszerzésen túl az árucikkek felhasználásának és újrahasználatának kérdése, illetve a használat utáni ártalmatlanítás is be-

került. A kutatók pedig megvizsgáltak olyan fogyasztási helyeket is, mint például az otthonok, a munkahelyek vagy az internet az olyan klasszikus területi kontrasztok, mint a vidék-város, illetve a fejlett-fejlődő világbeli környezet mellett.

Alapvető probléma azonban a téma kutatásánál az adatok elérhetősége. A kínálati oldalon az egyes gazdasági egységek nem hozzák nyilvánosságra nagy részletességgel a fogyasztási adatokat (cégtitok), nem szívesen adják ki kutatási célokra, míg a keresleti oldalon pedig változó, illetve akár alacsony a hajlandóság a személyes szférát érintő témákban való megnyilatkozásra. A közvetett információk gyűjtése egyfajta lehetőség ezek pótlására.

Ebben a közegben mozog a fogyasztás területi kérdéseivel foglalkozó kutató, és próbálja a kereslet és a kínálat ágazati és területi jellemzőit értelmezni, és utóbbi dimenzió mentén elemzéseket írni.

A posztoszocialista térség és az élelmiszerfogyasztás

A fogyasztás különbözőségének jelensége nemcsak gazdasági, társadalmi, hanem területi dimenziók szerint is fennáll. A regionális földrajzi sajátosságok, kiegészülve a történelmi múlttal (tér és idő) megkerülhetetlenek egy vizsgálatokor.

Európában a 20. század végi rendszerváltozást követően egy új fogyasztásföldrajzi térség jelent meg: a posztoszocialista országok. Felmerül, hogy milyen formában létezik külön fogyasztásföldrajzi kérdéskör rájuk vonatkozóan azáltal, hogy számos társadalmi, gazdasági jellegzetessége volt, illetve van e csoportnak. Az alábbiakban az élelmiszer-kiskereskedelem példáján igyekszünk ezt bemutatni az általános környezet, illetve a kínálat és a kereslet oldaláról. (Fókuszunk itt a posztoszovjet államokat elkerüli.)

A kereskedelmi nyitás az áruk, szolgáltatások szabadabb áramlását tette lehetővé, és ebben nagy lépést és komoly változásokat jelentett, hogy több posztoszocialista ország idővel tagja lett az Európai Uniónak. A vonatkozó nemzetközi normákon túl egy közös jogi szabályozás lépett életbe (EU-előírások), ami kiterjedt a termékek előállítására és forgalmazására, sőt a kereskedelmi tevékenység állami támogatásának korlátozására is. Az akadálymentes áramlás megvalósulása viszont a vizsgált térségben a külföldi kínálat erőteljes növekedésével járt. (A térség nem EU-tagállamai esetében a lehetőségek és a korlátok ellenben részben mások.)

Fontos változást jelentett az is, hogy ezen országok formálódó piaccgazdaságában megjelentek a „nyugati” cégek, és fokozódó jelenlétük figyelhető meg a kínálati oldalon, egyes régi, illetve új, ám gyakran gyen-

gébb, illetve lassan erősödő hazai cégek mellett. Az élelmiszer kiskereskedelmi hálózatok tekintetében ez úgy realizálódott, hogy ha az európai országok helyi tulajdonú élelmiszer-kiskereskedelmi láncainak számát az adott ország 10 legnagyobb lánc vonatkozásában nézzük, akkor e térség országainak java alacsony értékkel bír (1–6 darab között szóródnak az értékek, és a 15 legalacsonyabb értékű ország közül 11 posztszocialista, „karöltve” alacsony népességszámú nyugati országokkal). Más oldalról nézve, a 30 vezető európai kiskereskedelmi cég közül egy sem posztszocialista országbeli (<https://www.thebalancesmb.com>). Magyarország esetében például a tíz legnagyobb lánc közül hét külföldi, és súlyuk (boltok száma, forgalom) az elmúlt években fokozatosan nő, részben a három hazai cég rovására (Szabó et al. 2019). Hazai állami védelmük, erősítésük (támogatásuk) ugyanakkor az EU vonatkozó rendeletei alapján nem megengedett.

A fogyasztás markáns eleme az ár. A posztszocialista országok esetében alacsonyabb bérek és alacsonyabb árak az elterjedt nézet. Utóbbi esetében, ha az élelmiszerekre tekintünk, valóban megfigyelhető még e jellegzetesség (Eurostat): az EU átlagértéke alatt maradnak a posztszocialista országok kumulált élelmiszerár adatai, 62 és 97% közöttiek. Körükben Portugália, Spanyolország és az Egyesült Királyság jelenik meg mindössze. Az árak mellett a minőség is egy fontos elem: a 2010-es évek közepén több EU-tagállam fogyasztói is panaszkodtak arra, hogy egyes termékeket más minőségben kínálnak nekik odahaza, mint más tagállamokban, holott a márkanév azonos, és a csomagolás is egyforma vagy nagyon hasonló. A fogyasztóknak a termékek összetételével kapcsolatos félrevezetése az illetékes hatóságok egyedi értékelése alapján az EU joga által tiltott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak minősíthető, egy új szabály ugyanakkor elismeri, hogy a cégek az azonos márkanévű termékeiket jogos és objektív szempontok alapján hozzáigazíthatják az egyes földrajzi területek piacaihoz. A Bizottság Közös Kutatóközpontja által elvégzett 2019-es vizsgálat nem talált arra utaló jelet, hogy a termékek közötti különbségek területi alapon jól követhető mintázatot mutatnának (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/QANDA_19_3333).

A posztszocialista jelleg erős befolyást gyakorol magára a kereslet jelenségére is. Fontos, hogy a rendszerváltozás közvetlen összefüggésben volt azzal, hogy a rendszer képtelen volt az állandóan megígért fogyasztási szint elérésére, fenntartására és finanszírozására (Valuch 2008). A rendszerváltozást a hétköznapi emberek leginkább a fogyasztás lehetőségeinek bővülésében látták, „a posztszocialista országok lakói mindennapi életük

során az elmúlt évtized politikai változásait nem ideológiai frázisokon vagy a közügyekben való részvételen, hanem a fogyasztásban beálló változásokon keresztül élték meg” (Sevcsenko 2005, 222 p.).

A vizsgált térség országaiban a háztartások nettó átlagjövedelme Európa szinten alacsony, a 2018. évi országos ranglistán (euró, Eurostat) az EU országai között csak az adatsor második felében vannak jelen (a 11 posztszocialista tagállam értékei az EU átlagának 19 és 76%-a között szóródnak), a régi tagállamok közül mindössze Portugália és Görögország jelenik meg közöttük. Felmerül az is, hogy vajon a lakossági fogyasztási szokások mutatnak-e egyfajta csoportjelleget. A 2017. évi háztartási kiadások megoszlását (%) tekintve (Eurostat) az étel- és ital fogyasztásának listáján a legmagasabb értékeket itt találjuk (24,7 és 13% közöttiek), csak Olaszország, Portugália és Görögország keveredik közéjük. A többi tételnél csak a rezsikiadások esetében fedezhető fel még egyfajta összefüggés a posztszocialista jelleggel, itt a rangsor második felében, az alacsonyabb arányoknál található az országok java, de nem az összes. A ruhák, a közlekedés stb. költségeknél az arányértékek listáján nem jelenik meg külön csoportként a vizsgált országcsoport.

Az étel- és ital fogyasztás esetében további specialitások tárhatók fel. Az egy főre jutó kalória-fogyasztás európai országokbeli aktuális értékeit nézve megállapíthatjuk, hogy nem igazán nagyok a különbségek, valamint az országok rangsora elég vegyes mind gazdasági fejlettség, mind földrajzi makroregionális pozíciót nézve. Ennek a hátterében többek között az egészséges életmód nyugati elterjedése áll, amit tükröz, hogy a lakosság körében napi rendszerességgel zöldséget, gyümölcsöt fogyasztók aránya (Eurostat) esetén a különbségek számottevők, és bár az országok rangsora a fejlettséggel összevetve kissé vegyes (éghajlati adottságok, tradíciók stb.), ám a rangsorok végén sorakozik több, illetve a második felében (alacsony értékek) sűrűsödnek a posztszocialista országok.

A fenntartható fogyasztás tekintetében viszont már nem rajzolódik ki makrotérségi különbség: az Eurobarometer 2009-es felméréseinek e jelenséghez kötődő különböző kérdéseire adott, országok szerinti válaszok esetében nem különülnek el a posztszocialista országok (https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_256_sum_en.pdf).

Ezzel szemben kifejezetten az étel- és ital fogyasztásának vásárlásánál egy 2005-ös Eurobarometer-felmérés adatait feldolgozó tanulmány (Gáti 2009) rámutatott, hogy az európaiak fogyasztási döntéseinek két legbefolyásosabb tényezője a minőség és az ár, ám míg a régi EU-tagállamok esetében az

előző, addig az új tagoknál az utóbbi a fontosabb, valamint utóbbiaknál a minőséget megelőzte még a külső megjelenés is. A két országcsoporthoz összevetésénél megemlíthető még, hogy az új tagállamok esetében a választást meghatározó tényezőknél az ízt nagyobb, az egészséget pedig kisebb arányban jelölték meg a válaszadók a régi tagállamokhoz viszonyítva.

Másfajta területi dimenziót jelent az országokon belüli területi különbségek feltárása. Erre itt részletesen nem tudunk kitérni, csak felvillantjuk, hogy fontos területi jegy a poszt szocialista országokban (is) a város és vidék kettőse, ám sok szempontból még eltérő „Kelet” és „Nyugat”. Például markáns jegy, hogy a poszt szocialista országok társadalmában a három generáció közül az idősek fogyasztási szokásai még kötődhetnek az előző politikai-gazdasági időszakhoz (benne például a hiánygazdasághoz) (Sevcenko 2005), miközben egyre nő az aránya azon generációnak, amelynek a fogyasztói magatartása már a „modern”, a fejlett világ országaiéhoz idomul. (A középgeneráció pedig egyfajta átmenetben él, mivel a múltat is ismeri és a jelent is megéli.) Alapvető különbség az is, hogy az idősebbek a poszt szocialista országokban inkább az alacsonyabb jövedelmi réteghez tartoznak, szemben „Nyugattal”. Emiatt a vidéki településeken, a falvakban, ahol nagyobb arányban élnek az átlagnál, e tényezők érdemben rányomják a bélyegüket a fogyasztás jellemzőire. Ugyanakkor például a változások megjelennek abban, hogy visszaszorulóban van keleten is a vidéki lakosok saját termelésű fogyasztása és ezzel egyidejűleg gyors ütemben emelkedik a bolti értékesítés, például Magyarországon (Kartali et al. 2009).

Szintén csak felvillantani tudjuk azt az izgalmas, további kutatásra váró kérdéskört is, hogy míg a településtípusok (főváros, megyeszékhely, város, község) mentén részben feltárhatók a fogyasztás egyes különbségei, addig a regionális szintek egyései tekintetében a fogyasztás és a regionalitás között érdemi és magyarázható különbségek nem jellemzők. Ilyen összefüggést Magyarország esetében például Kozák (2010) csak a fővárosi agglomeráció specialitásánál, illetve az alföldi régiók agrárkarakterénél mutatott ki. Ha megnézzük az élelmiszerfogyasztás aktuális (2018) területi adatait Magyarországra (KSH), kiderül, hogy valóban nehéz értelmezni a (NUTS 2) régiók közötti kisebb-nagyobb különbségeket (cereáliák, húsfélék stb. fogyasztása), ugyanakkor települési dimenzióban már feltűnik egyfajta „települési lejtő”: a fővárostól a nagyobb, majd kisebb városokon át a községekig nő a cereáliák és a húsfélék, zsiradékok fogyasztása, míg csökken a gyümölcsé, ami tükrözi a tudatos és egészséges táplálkozás térhódítását a poszt szocialista városokban is.

Zárszó

Tanulmányunk rámutatott arra, hogy a fogyasztás jelenségének területi kérdésköre a posztoszocialista térségben egyfajta sajátos karaktert mutat, valamint arra is, hogy ez összetettevé vált. Egyrészt bár a rendszerváltozás közel 30 éve lezajlott, de ennyi idő sem volt elég ahhoz, hogy az érintett országcsoporthoz teljesen „feloldódjon” az európai térben, továbbra is megfigyelhetők jellemzők, amelyek különállásukat mutatják, a múlt hagyatéka és számos következménye még él, ami a fogyasztásföldrajzi dimenziókban is lekövethető. Ugyanakkor a folyamatok egyik oldalról egy új európai makrotérségi területi formáció felé vezetnek, amelyben már keleti és déli perifériákról beszélünk, és ami egyes itt vizsgált, fogyasztáshoz kapcsolódó adatok esetén is visszaköszön. Másrészt kezd a posztoszocialista tömb is sokszínűvé válni, egyedi utak alakulnak ki, országok, régiók, települések keresik helyüket a 21. században, amit szintén tükröznek egyes fogyasztáshoz kapcsolódó adatok. Azonban a különböző folyamatokra egyre erősebben rányomják bélyegüket a globális jelenségek és a technológiai fejlődés, amely ebben az esetben viszont pont a fogyasztás és körülményeinek uniformizálódását erősíti. A téma kutatása így egyre izgalmasabbá válik, és az pedig egyértelmű, hogy mindennapjaink meghatározó jelensége itt, Kelet-Közép-Európában is.

Irodalom

- Fehér A. 2018: A digitális élelmiszer-fogyasztó jellemzői. Közép-Európai Közlemények, XI. évf. (3), pp. 93–104.
- Gáti A. 2009: Tudatos fogyasztás. Az élelmiszervásárlás és a fogyasztói szokások változása. TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés, Budapest.
- Gyáni G. 2008: A fogyasztás forradalmától a fogyasztói társadalomig. Historiográfiai vázlat. Múltunk, 2008 (3.) pp. 4–16.
- Hetesi E. 2004: A fogyasztás szociológiája. In: Czagány L.-Garai L. (szerk.): A szociális identitás, az információ és a piac. JATEPress, Szeged. pp. 267–281.
- Kartali J. et al. 2009: A hazai élelmiszer-kiskereskedelem struktúrája, különös tekintettel a kistermelők értékesítési lehetőségeire. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- Kozák Á. 2010: A településtípus és a regionalitás összefüggései a fogyasztással és fogyasztói életstílussal. Tér és Társadalom, XXIV. évf. (4) pp. 143–219.
- Mansvelt, J. 2005: Geographies of Consumption. SAGE Publications Ltd.
- Sevcenko, O. 2005: „Tűzvész esetén” Fogyasztás, biztonság és a tartós fogyasztási cikkek jelentése egy átalakuló társadalomban. REGIO, XXIII. évf. (2), pp. 212–241.
- Szabó P. – Kabai G. – Fekete K. 2019: A magyarországi kiskereskedelmi élelmiszerellátás főbb jellemzői és az aprófalvak ellátási problémái, lehetőségei a 21. században. Tér-Gazdaság-Ember, VII. évf. (2-3.) pp. 205–229.

- Székely M. 2011: A fogyasztói magatartás alapjai. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/469/1/Szekely_ff2011.pdf
- Töröcsik M. 2011: Fogyasztói magatartás. Insight, trendek, vásárlók. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Valkó L. 2003: Fenntartható/környezetbarát fogyasztás és a magyar lakosság környezeti tudata. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Környezettudományi Intézet, Budapest.
- Valuch T. 2008: Csepel bicikli, Caesar konyak, Symphonia, Trapper farmer. A fogyasztás és a fogyasztói magatartás változásai a szocialista korszakban. *Múltunk*, 2008 (3.) pp. 40–59.

Т– 32 Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями. Збірник наукових робіт Міжнародної наукової географічної конференції «Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями», Берегове, 26–27 березня 2020 року. Том 1 / Редакційна колегія: Олександр Бергхауер, Лорант-Дейнеш Давід, Мирослав Дністрянський, Дюло Фодор, Лівія Гергей, Шандор Генці, Тібор Іжак, Андрій Моца, Стефан Молнар Д., Йосип Молнар, Тібор Нодь, Наталія Олаг, Гейзо Папп, Еники Шаш, Галина Щука, Атілла Товт, Тімео Вінце, Ольга Вірван – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. – 384 с. (угорською, українською та англійською мовою)

ISBN 978-617-7868-12-4

ISBN 978-617-7868-13-1 (Т. 1)

Двотомний збірник містить матеріали доповідей міжнародної наукової географічної конференції «Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями», яка мала відбутися 26–27 березня 2020 року в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці ІІ (м. Берегове), однак через епідемію коронавірусу та запровадження карантину була відкладена.

УДК: 911.3(4-11)(4-191.2)

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ
В СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ: ПРОБЛЕМИ,
ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ**

Міжнародна наукова географічна конференція
Берегове, 26–27 березня 2020 року

Збірник наукових робіт

Том 1

2020 р.

Редакційна колегія:

*Олександр Бергхауер, Лорант-Дейнеш Давід, Мирослав Дністрянський,
Дюло Фодор, Лівія Гергей, Шандор Генці, Тібор Іжак, Андрій Моца,
Стефан Молнар Д., Йосип Молнар, Тібор Нодь, Наталія Олаг, Гейзо Папп,
Еники Шаш, Галина Щука, Атілла Товт, Тімео Вінце, Ольга Вірван*

Технічне редагування:

Олександр Добош

Верстка:

Вікторія Товтін, Мелінда Орбан, Олександр Добош

Коректура:

Беатрікс Пустой-Тарці, Едіна Шін, Олександр Кордонець, Томаш Врabelь

Обкладинка:

Стефан Молнар Д.

Відповідальні за випуск:

Льдіко Орос, Олександр Добош

Видавництво та поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Підписано до друку 28.07.2020. Шрифт «Times New Roman».
Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Ум. друк. арк. 31,0. Формат 70x100/16.
Замовл. №1861/1. Тираж 300.